

भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक



संघीय संसद सचिवालय  
संसद भवन  
सिंहदरबार

## उद्देश्य र कारण

प्रचलित कानून बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले सूचित आदेशले तोकेको हदभित्रको जग्गा विकास गरी घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर वा आवास इकाई (अपार्टमेन्ट) निर्माण गरी बिक्री गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था मिलाउन तथा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउन र अव्यवस्थित बसोबासीलाई व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएकोले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ लाई संशोधन गर्नका लागि आवश्यक भएको। घरजग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएका कम्पनीलाई घर जग्गा व्यवसाय सञ्चालनका लागि सहजिकरण गर्न तथा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्थालाई समयानुकूल बनाउन वाञ्छनीय भएकाले “भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक” संघीय संसदमा पेश गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०८२/ १/१५ को बैठकबाट स्वीकृति प्राप्त भएकोले यो विधेयक संघीय संसदमा पेश गरेको छु।

.....  
(बलराम अधिकारी)

मन्त्री

संवत् २०८२ वैशाख १७ रोज ४  
(नेपाल संवत् १९४५)

भूमि व्यवस्था,सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

## भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयकको सैद्धान्तिक अवधारणा

नेपालको संविधानले धारा २५ मा सम्पत्तिको हक अन्तर्गत भूमिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण, वातावरण संरक्षण, व्यवस्थित आवास तथा शहरी वसोवास गर्ने प्रयोजनका लागि राज्यले कानून बमोजिम भूमिसुधार, व्यवस्थापन र नियमन गर्न सक्ने, धारा ३७ मा प्रत्येक नागरिकलाई उपयुक्त आवासको हक हुने, धारा ४० मा दलितको हक अन्तर्गत राज्यले भूमिहिन दलितलाई कानून बमोजिम एक पटक जमीन उपलब्ध गराउनु पर्ने र राज्यले आवास विहीन दलितलाई कानून बमोजिम वसोवासको व्यवस्था गर्नुपर्ने साथै धारा ४२ मा प्रत्येक किसानलाई कानून बमोजिम कृषि कार्यका लागि भूमिमा पहुँचको अधिकारलाई मौलिक हकमा व्यवस्था गरेकोछ । त्यसै गरी धारा ५१ को खण्ड (ड) मा कृषि र भूमिसुधार सम्बन्धी नीति, खण्ड (ज) मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति अन्तर्गत अव्यवस्थित वसोवासलाई व्यवस्थापन गर्ने नीति, खण्ड (ज) मा भूमिहिन सुकुम्बासीहरूको पहिचान गरी वसोवासका लागि घर घडेरी तथा जीवीकोपार्जनका लागि कृषियोग्य जमिन वा रोजगारीको व्यवस्था गर्दै पुनःस्थापन गर्ने नीति रहेकोछ । धारा ५२ मा राज्यका नीतिहरूको क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै नेपाललाई समृद्ध तथा समुन्नत बनाउने राज्यको दायित्व समेतको व्यवस्था रहेको छ ।

संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम मौलिक हक, राज्यको निर्देशक सिद्धान्त, राज्यका नीतिहरूको कार्यान्वयनका लागि दलित, भूमिहिनलाई जग्गा उपलब्ध गराउन साथै राज्यमा रहेका अव्यवस्थित वसोवासीलाई कानूनद्वारा नै व्यवस्थित गर्न आवश्यक रहेकोले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ र वन ऐन, २०७६ लाई संशोधन गरी निश्चित क्षेत्रमा धेरै पहिले देखि वसोवास तथा आवाद कमोत गर्दै आएका भूमिहिन दलित, भूमिहिन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित वसोवासीहरूलाई निजहरूले वसोवास तथा आवाद कमोत गरेको स्थानमा नै व्यवस्था गर्न, जमिनको खण्डीकरणलाई निरुत्साहित गर्न र व्यवस्थित वसोवासलाई प्रोत्साहित गर्न, जग्गा विकास कार्यक्रम सामुहिक आवास योजना संचालन गर्ने राज्यको नीति अनुरूप यस क्षेत्रमा लगानी गरेका सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत प्राप्त घर जग्गा व्यवसायीले नेपाल सरकारको अनुमति लिई खरिद गरेका जग्गा विक्री गर्न सहजीकरण गर्न साथै नेपाल सरकारको नाममा रहेका जग्गाको व्यवस्थित गर्न नियमनको आवश्यकता देखिएकोले भूमिहिन, भूमिहिन दलितका अधिकारको कार्यान्वयन र संयुक्त आवासको स्वामित्वको विषयमा अस्पष्ट रहेका विषयलाई स्पष्ट गर्ने र अव्यवस्थित रहेका वसोवासलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने सैद्धान्तिक आधारमा भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने विधेयक

सङ्घीय संसदमा पेश गर्न नेपाल सरकार,मन्त्रिपरिषदबाट मिति २०८२/०१/१५ मा स्वीकृति प्राप्त भएकोले प्रस्तुत विधेयक पेश गरिएको हो।

.....

मा. बलराम अधिकारी

मन्त्री

भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

## आर्थिक टिप्पणी

प्रस्तुत विधेयक पारित गरी कार्यान्वयनमा लैजाने सिलसिलामा प्रचलित कानून बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले सूचित आदेशले तोकेको हदभित्रको जग्गा विकास गरी घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर वा आवास इकाई (अपार्टमेन्ट) निर्माण गरी बिक्री गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था मिलाउन तथा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउन र अव्यवस्थित बसोबासीलाई व्यवस्थापन गर्न आवश्यक देखिएकोले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ लाई संशोधन गर्नका लागि आवश्यक भएको। घरजग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएका कम्पनीलाई घर जग्गा व्यवसाय सञ्चालन गर्न सहजीकरण गर्दा तथा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक स्वीकृत भई ऐन कार्यान्वयनमा जाँदा थप आर्थिक व्ययभार थपिने अवस्था नभई यसबाट राज्यलाई थप राजस्व प्राप्त हुने तथा त्यस्तो जग्गाबाट उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि भई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा सहयोग पुऱ्याउन सहयोग हुनेछ।

.....  
(बलराम अधिकारी)

मन्त्री

संवत् २०८२ वैशाख १७ रोज ४  
(नेपाल संवत् ११४५)

भूमि व्यवस्था,सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

**भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको व्याख्यात्मक टिप्पणी**

<b>भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ मा संशोधन:</b>			
<b>क्र.सं.</b>	<b>दफा</b>	<b>दफा शीर्षक</b>	<b>टिप्पणी</b>
१.	१	संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ	ऐनको नाम र ऐन प्रारम्भ हुने मिति उल्लेख गर्न आवश्यक भएकोले।
२.	१२छ.	घर जग्गा व्यवसायको हदबन्दी छुट सम्बन्धी विशेष व्यवस्था	घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले जग्गा विकास गरी घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर वा आवास ईकाई (अपार्टमेन्ट) निर्माण गरी बिक्री गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था हुने।
३.	दफा ५२ख.	भूमिहीन सुकुम्बासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने	भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को आठौँ संशोधनले तोकेको समयावधि भन्दा अगावै देखि आवाद कम्पौत गरिआएका स्थानमा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउन आवश्यक भएको।
४.	दफा ५२ग.	अव्यवस्थित बसोबासीलाई व्यवस्थापन गर्न	अव्यवस्थित बसोबासीको बसोबास व्यवस्थित र कानुन सम्मत भै मर्यादित जीवनयापन हुने।
५.	द फा ६ १ क.	निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्ने।	दैनन्दिन हुने सेवा प्रवाहको ढाँचा तथा प्रक्रिया निर्धारण गर्ने विषय मन्त्रालयलाई हस्तान्तरण गर्दा सेवा प्रवाह छिटो छरितो हुने।
<b>राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२१ मा संशोधन:</b>			
६.	को दफा	मध्यवर्ति क्षेत्रको व्यवस्थापन तथा संरक्षण	मध्यवर्ति क्षेत्रमा बसोबास गरेका भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी तथा अव्यवस्थित

	३ख.		बसोबासीलाई व्यवस्थापनका लागि सहजीकरण गर्न आवश्यक देखिएकाले।
वन ऐन, २०७६ मा संशोधन:			
७.	को दफा ३.	राष्ट्रिय वनको भूस्वामित्व	अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र वा बुट्यान उल्लेख भए तापनि हाल बस्ती वा आवाद क्षेत्रमा परिणत भएको स्थानमा बसोबास व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न आवश्यक भएकोले ।

.....

(बलराम अधिकारी)

मन्त्री

संवत् २०८२ वैशाख १७ रोज ४  
(नेपाल संवत् १९४५)

भूमि व्यवस्था,सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

### प्रत्यायोजित विधायन सम्बन्धी टिप्पणी

भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको प्रत्यायोजित व्यवस्थापन सम्बन्धी टिप्पणी देहाय बमोजिम रहेको छ ।

क्र. सं.	दफा	प्रत्यायोजित व्यवस्थापनको कारण	प्रत्यायोजित व्यवस्थापन अन्तर्गत बनाइने कानूनको प्रकृति र सीमा	प्रत्यायोजित व्यवस्थापनबाट पर्न सक्ने प्रभाव
१.	दफा २ को उपदफा (३) को खण्ड (ख)	अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा कायम हुने जग्गाको मूल्य निर्धारण प्रक्रियालाई वैज्ञानिक तथा न्यायोचित बनाउन आवश्यक रहेकोले ।	नियम बनाई व्यवस्थित गर्ने ।	अव्यवस्थित बसोबासीहरूको न्यायपूर्ण रूपमा जमिनमाथि पहुँच स्थापित हुने ।

संवत् २०८२ वैशाख १७ रोज ४  
(नेपाल संवत् १९४५)

.....  
(बलराम अधिकारी)

मन्त्री

भूमि व्यवस्था,सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय



## भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,  
सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम "भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८२" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ मा संशोधन: भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को,-

(१) दफा १२छ. को सट्टा देहायको दफा १२छ. राखिएको छ:-

"१२छ. घर जग्गा व्यवसायको जग्गा बिक्री सम्बन्धी व्यवस्था: (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा १२ को खण्ड (ड१) बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले सूचित आदेशले तोकेको हदभित्रको जग्गा प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गा विकास गरी घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर वा आवास इकाइ (अपार्टमेन्ट) निर्माण गरी बिक्री गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कम्पनीले घर वा आवास इकाइ (अपार्टमेन्ट) बिक्री गर्दा त्यस्तो घर वा आवास इकाइ (अपार्टमेन्ट) खरिद गर्ने व्यक्तिहरूको सामूहिक उपयोगमा रहने गरी राखिएको जग्गालाई घर वा आवास इकाइ (अपार्टमेन्ट) खरिद गर्ने खरिदकर्ताको सामूहिक स्वामित्व कायम हुने गरी दाखिल खारेज गर्नु पर्नेछ।

तर सामूहिक उपयोगमा रहने गरी राखिएको त्यस्तो जग्गा धितोबन्धक राख्न वा बिक्री वितरण गर्न पाइने छैन।

(३) दफा १२ को खण्ड (ड१) बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले उपदफा (१) बमोजिम घर जग्गा बिक्री गर्दा स्थानीय भूउपयोग परिषद्बाट भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण हुँदा आवासीय क्षेत्र वा व्यावसायिक क्षेत्रमा वर्गीकरण भएकोमा त्यस्तो जग्गामा प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकारको सूचित आदेशद्वारा तोकिएको हदसम्मको जग्गा घडेरी विकास नगरी ससिम वा कित्ताकाट गरी बिक्री गर्न पाइने छैन।

तर स्थानीय भूउपयोग परिषद्बाट भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण हुनु अगावै अनुमति लिई खरिद गरेको जग्गा आवासीय क्षेत्र वा व्यावसायिक क्षेत्र बाहेकको क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको रहेछ भने त्यस्तो जग्गा मन्त्रालयको स्वीकृति लिई ससिम वा कित्ता काट गरी बिक्री गर्न बाधा पर्ने छैन।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित निकायबाट घरजग्गा व्यवसाय गर्ने अनुमति लिएको कम्पनीको नाममा रहेको

जग्गा दफा १२क. को उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृति प्राप्त गरेको भएमा जग्गा विकास गरी विकसित घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर वा आवास इकाइ (अपार्टमेन्ट) निर्माण गरी बिक्री गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।

तर घर जग्गा व्यवसाय बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि प्राप्त गरेको वा स्वीकृति लिएको जग्गा यस उपदफा बमोजिम बिक्री गर्न पाइने छैन।"

(२) दफा ५२ख. को,-

(क) उपदफा (४) को खण्ड (ग) को सट्टा देहायको खण्ड (ग) राखिएको छ:-

"(ग) सार्वजनिक जग्गा, नदी, खोला वा नहर किनाराको जग्गा, जोखिमयुक्त स्थानमा बसोबास गरिएको जग्गा, राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षको जग्गा, हाल रुख बिरुवाले ढाकिएको वनको जग्गा र सडक सीमाभित्रका जग्गा,

तर शुरु नापी हुँदाका बखत क्षेत्रीय नापी किताब वा लगतमा गौचर, हाट, हाटघाट वा बजार उल्लेख भएको जग्गामा दफा ५२ग. मा तोकेको समयावधि भन्दा अगावैदेखि घर टहरा बनाई आवाद कमोत गर्दै आएका रहेछन् र त्यस्तो जग्गा शुरु नापी हुँदाका बखत क्षेत्रीय नापी किताबको विरह महलमा वा लगतमा उल्लेख भए बमोजिम हाल उपयोगमा छैन भन्ने व्यहोरा जग्गा रहेको स्थानीय तहको कार्यपालिकाको निर्णयसहित लेखी आएमा त्यस्तो जग्गा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी वा अव्यवस्थित बसोबासीलाई उपलब्ध गराउन बाधा पर्ने छैन।"

(ख) उपदफा (४) पछि देहायको उपदफा (४क) थपिएको छ:-

"(४क) उपदफा (४) मा उल्लिखित जग्गामा वा नदी किनार, ताल तलैयाको किनार, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष, वन क्षेत्र, सडकको मापदण्डभित्र वा अन्य जोखिमयुक्त स्थानमा बसोबास गरिरहेका भूमिहीन दलित वा भूमिहीन सुकुम्बासीलाई अन्यत्रै बसोबासको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।"

(३) दफा ५२ग. को,-

(क) उपदफा (१) मा रहेका "अभिलेखमा वन क्षेत्र जनिएको" भन्ने शब्दहरूको सट्टा "अभिलेखमा वन क्षेत्र वा मध्यवर्ती क्षेत्र जनिएको" भन्ने शब्दहरू राखिएका छन्।

(ख) उपदफा (३) को सट्टा देहायको उपदफा (३) राखिएको छ:-

"(३) उपदफा (१) बमोजिम अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा जग्गाको प्रकृति, क्षेत्रफल र मूल्याङ्कनलाई समेत हेरी तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई जग्गाको स्वामित्व उपलब्ध गराउन सक्नेछ।"

(४) दफा ६१ पछि देहायको दफा ६१क. थपिएको छ:-

"६१क. निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्ने: यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको अधीनमा रही मन्त्रालयले आवश्यक निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्नेछ।"

३. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ मा संशोधन: राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ३ख. को उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको सट्टा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश राखिएको छ:-

"तर यसरी व्यवस्थापन वा संरक्षण गर्दा उक्त क्षेत्रमा रहेको स्थानीय जनताको भू-स्वामित्वलाई कुनै असर नपर्ने गरी अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र वा बुट्यान क्षेत्र जनिएको जग्गालाई एकपटकका लागि पुनः नक्शाङ्कन गरी वन क्षेत्रबाट छुट्याई नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी अद्यावधिक गर्न बाधा पर्ने छैन।"

४. वन ऐन, २०७६ मा संशोधन: वन ऐन, २०७६ को दफा ३ को उपदफा (२) मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएको छ:-

"तर अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र वा बुट्यान क्षेत्र जनिएको जग्गालाई एकपटकका लागि पुनः नक्शाङ्कन गरी वन क्षेत्रबाट छुट्याई नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी अद्यावधिक गर्न बाधा पर्ने छैन।"

भूमि सम्बन्धी केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयकको तीन महले फारम

क्र.सं.	विद्यमान व्यवस्था	प्रस्तावित संशोधन	आधार र कारण
१.	<p><u>१२छ. स्वीकृत गराउनु पर्ने:</u></p> <p>हदबन्दीभन्दा बढी जग्गा राख्न अनुमतिप्राप्त गर्नुअघि कुनै सार्वजनिक संस्था, उद्योग, कम्पनी, प्रतिष्ठान, शैक्षिक संस्था, आयोजना वा सङ्घ संस्थाले जग्गा उपयोग सम्बन्धी विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डि.पि.आर.) र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ।</p>	<p>दफा १२छ. को सट्टामा देहायको दफा १२छ. राखिएको छ :-</p> <p><b>१२छ. घरजग्गा व्यवसायको हदबन्दी छुट सम्बन्धी विशेष व्यवस्था:</b> (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा १२ को खण्ड (ड१) बमोजिमको घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले सूचित आदेशले तोकेको हदभित्रको जग्गा प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गा विकास गरी घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर निर्माण गरी बिक्री गर्न सक्नेछ।</p> <p>(२) उपदफा (१) बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले घर तथा अपार्टमेन्ट निर्माण गरी बिक्री गर्दा घर वा अपार्टमेन्ट खरिद गर्ने व्यक्तिहरूको सामूहिक उपयोगमा रहने गरी राखिएको जग्गालाई घर वा अपार्टमेन्ट खरिद गर्ने खरिदकर्ताको सामूहिक स्वामित्व कायम हुने गरी दाखिल खारेज गर्नु पर्नेछ।</p>	<p>भूमि सम्बन्धी ऐन २०२१ को दफा १२१ड)) मा को खण्ड बमोजिम घर जग्गा व्यवसाय गर्न अनुमति लिएको कम्पनीले सूचित आदेशले तोकेको हदभित्रको जग्गा प्रचलित कानूनबमोजिम जग्गा खरिद गर्न सक्ने तर बेचबिखन गर्न सक्ने वा नसक्ने भन्ने सम्बन्धमा द्विविधा हटाउन तथा यस सम्बन्धमा थप व्यवस्था गर्नु पर्ने भएकोले।</p>

		<p>तर सामुहिक उपयोगमा रहने गरी राखिएको त्यस्तो जग्गा धितोबन्धक राख्न वा बिक्री वितरण गर्न पाइने छैन।</p> <p>(३) सम्बन्धित निकायबाट अनुमति लिई आवासीय वा व्यावसायिक क्षेत्रमा घरजग्गा व्यवसाय गर्ने कम्पनीले उपदफा</p> <p>(१) बमोजिमको हदभित्रको जग्गा स्थानीय भू-उपयोग परिषद्बाट भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण हुँदा आवासीय क्षेत्र वा व्यावसायिक क्षेत्रमा वर्गीकरण भएकोमा त्यस्तो जग्गा प्रचलित कानून बमोजिम घडेरी विकास नगरी ससिम वा कित्ताकाट गरी बिक्री गर्न पाइने छैन।</p> <p>तर स्थानीय भू-उपयोग परिषद्बाट भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण हुनु अगावै अनुमति लिई खरिद गरेको जग्गा रहेछ भने आवासीय क्षेत्र वा व्यावसायिक क्षेत्र बाहेकको क्षेत्रमा वर्गीकरण भएको रहेछ भने त्यस्तो जग्गा ससिम वा कित्ता काट गरी मन्त्रालयको स्वीकृति लिई बिक्री गर्न बाधा पर्ने छैन। यस (४) दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित</p>	
--	--	--	--

		<p>निकायबाट घरजग्गा व्यवसाय गर्ने अनुमति लिएको कम्पनीको नाउँमा रहेको जग्गा दफा १२क. को उपदफा (२) बमोजिम स्वीकृति प्राप्त गरेको भएमा जग्गा विकास गरी विकसित घडेरी वा त्यस्तो घडेरीमा घर निर्माण गरी बिक्री गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन।</p> <p>तर घर जग्गा व्यवसाय बाहेक अन्य प्रयोजनको लागि प्राप्त गरेको वा स्वीकृति लिएको जग्गा यस उपदफा बमोजिम बेचबिखन गर्न पाइने छैन।”</p>	
२.	<p>भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५२ख. को उपदफा (४) को खण्ड</p> <p>“(ग) सार्वजनिक जग्गा, नदी, खोला वा नहर किनाराको जग्गा, जोखिमयुक्त स्थानमा बसोबास गरिएको जग्गा, राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षको जग्गा, मध्यवर्ती क्षेत्रको जग्गा, हाल रुख</p>	<p>दफा ५२ख. को उपदफा (४) को खण्ड (ग) को सट्टा देहायको खण्ड (ग) राख्ने :-</p> <p>“(ग) सार्वजनिक जग्गा, नदी, खोला वा नहर किनाराको जग्गा, जोखिमयुक्त स्थानमा बसोबास गरिएको जग्गा, राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षको जग्गा, हाल रुख बिरुवाले ढाकिएको वनको जग्गा र सडक सीमाभित्रका जग्गा,</p> <p>तर शुरु नापी हुँदाका बखत क्षेत्रीय नापी किताब वा लगतमा गौचर, हाट, हाटघाट वा बजार उल्लेख भएको जग्गामा दफा ५२ग. मा तोकेको समयावधि</p>	<p>सुकुम्बासीहरुको हालको बसोबासको अवस्था हेर्दा दफा ५२ख. को साविकको उपदफा (ग) को खण्ड (४) मा उल्लेख भएको क्षेत्रमा बसोबास भएको । सुकुम्बासीहरुको हाल बसोबासको क्षेत्र यकिन गर्दा शुरु नापी हुँदाका बखत क्षेत्रीय नापी किताब वा लगतमा उल्लेख भएको क्षेत्रलाई आधार मान्दा अव्यवहारिक भई सुकुम्बासी समस्या समाधान गर्न कठिन हुने भएकोले ।</p>

	<p>बिरुवाले ढाकिएको वनको जग्गा र सडक सीमाभित्रका जग्गा,</p>	<p>भन्दा अगावैदेखि घर टहरा बनाई आवाद कमोत गर्दै आएका रहेछन् र त्यस्तो जग्गा शुरु नापी हुँदाका बखत क्षेत्रीय नापी किताबको विरह महलमा वा लगतमा उल्लेख भए बमोजिम हाल उपयोगमा छैन भन्ने व्यहोरा जग्गा रहेको स्थानीय तहको कार्यपालिकाको किटानी निर्णयसहित लेखी आएमा त्यस्तो जग्गा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी वा अव्यवस्थित बसोबासीलाई उपलब्ध गराउन बाधा पर्ने छैन।”</p>	
३.	<p>भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१को दफा ५२ख. को उपदफा (४) पछि (४क) थप गर्ने</p>	<p>दफा ५२ख. को उपदफा (४) पछि (४क) थप गर्ने:- “(४क) उपदफा (४) मा उल्लिखित जग्गामा वा नदी किनार, ताल तलैयाको किनार, राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष, वन क्षेत्र, सडकको मापदण्डभित्र वा अन्य जोखिमयुक्त स्थानमा बसोबास गरिरहेका भूमिहीन दलित वा भूमिहीन सुकुम्बासीलाई अन्यत्रै बसोबासको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ।”</p>	<p>दफा ५२ख. को उपदफा (४)मा उल्लेख भएको नकारात्मक सूचीमा रहेको स्थानहरूमा बसोबास गरिरहेका भूमिहीनहरूलाई सो स्थानमा जग्गा उपलब्ध गराउन नसकिने हुँदा बैकल्पिक व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेकोले ।</p>
४.	<p>भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१को दफा ५२ग. को</p>	<p>दफा ५२ग. को उपदफा उपदफा (१) मा रहेका “अभिलेखमा वन क्षेत्र</p>	<p>दफा ५२ग. को उपदफा उपदफा (१) लाई थप स्पष्ट पार्नु पर्ने</p>

<p>उपदफा (१)</p> <p>प्रचलित कानुनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत ऐलानी वा अन्य सरकारी जग्गा वा अभिलेखमा वन क्षेत्र जनिएको भए तापनि आवादीमा परिणत भएको जग्गामा कम्तीमा दश वर्ष अघिदेखि आवाद कमोत गरिआएका अव्यवस्थित बसोबासीलाई एकपटकका लागि नेपाल सरकारले निजहरुले आवाद कमोत गर्दै आएको स्थानमा तोकिएको क्षेत्रफलको हदमा नबढ्ने गरी जग्गा</p>	<p>जनिएको" भन्ने शब्दहरुको सट्टा "अभिलेखमा वन क्षेत्र वा मध्यवर्ती क्षेत्र जनिएको" भन्ने शब्दहरु राख्ने ।</p>	<p>भएकोले ।</p>
---	---	-----------------



	उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।		
५.	भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१को दफा ५२ग. को उपदफा) ३( उपदफा )१( बमोजिम अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा निजको आर्थिक अवस्था बसोबासको स्थिति जग्गाको प्रकृति क्षेत्रफल मूल्याङ्कन आवाद कमोतको अवधि र अन्यत्र जग्गा भए नभएको लगायतका आधारमा तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई जग्गाको स्वामित्व उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।	दफा ५२ग. को उपदफा (३) को सट्टा देहायको उपदफा (३) राख्ने :- “(३) उपदफा (१) बमोजिम अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा जग्गाको प्रकृति, क्षेत्रफल र मूल्याङ्कनलाई समेत हेरी तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई जग्गाको स्वामित्व उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।”	अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउँदा कायम हुने जग्गाको मूल्य निर्धारण प्रक्रियालाई वैज्ञानिक तथा न्यायोचित बनाउन आवश्यक रहेकोले ।
६.	भूमि सम्बन्धी	दफा ६१ पछि दफा ६१क .	दैनन्दिन हुने सेवा प्रवाहको ढाँचा

	<p>ऐन, २०२१को दफा ६१ पछि दफा ६१क. थप गरिएको</p>	<p>थप गर्ने :-</p> <p>“६१क. <u>निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्ने</u>: यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरूको अधीनमा रही मन्त्रालयले आवश्यक निर्देशिका वा कार्यविधि बनाउन सक्नेछ।”</p>	<p>तथा प्रक्रिया निर्धारण गर्ने विषय मन्त्रालयलाई हस्तान्तरण गर्दा सेवा प्रवाह छिटो छरितो हुने भएकोले।</p>
७.	<p>राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ३ख.को उपदफा (१)को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश “तर यसरी व्यवस्थापन वा संरक्षण गर्दा उक्त क्षेत्रमा रहेको स्थानीय जनताको भू-स्वामित्वलाई कुनै असर पारिने छैन ।”</p>	<p>राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को,-</p> <p>(क) दफा ३ख.को उपदफा (१)को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको सट्टा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश राखिएको छ:-</p> <p>“ तर यसरी व्यवस्थापन वा संरक्षण गर्दा उक्त क्षेत्रमा रहेको स्थानीय जनताको भू-स्वामित्वलाई कुनै असर नपर्ने गरी अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र वा वुट्यान क्षेत्र जनिएको जग्गालाई एकपटकका लागि पुनः नक्शाङ्कन गरी वन क्षेत्रबाट छुट्टयाई नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी अद्यावधिक गर्न बाधा पर्ने छैन ।”</p>	<p>अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र, वुट्यान क्षेत्र र मध्यवर्ति क्षेत्र जनिएको जग्गामा विगत लामो समयदेखि भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासीहरूलाई तथा अव्यवस्थित बसोबासीहरूको बासस्थान रहेकोले एकपटकका लागि भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासीहरूलाई जग्गा उपलब्ध गराउन तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई व्यवस्थित बसोबासको प्रबन्ध गर्न आवश्यक परेकोले ।</p>
८.	<p>वन ऐन, २०७६ को दफा ३.को उपदफा (२)मा देहायको</p>	<p>वन ऐन, २०७६ को दफा ३) को उपदफा.२(मा देहायको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थपिएको</p>	

	प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश थप गर्ने -	छः- “तर अभिलेखमा वन, वन क्षेत्र वा वुट्यान क्षेत्र जनिएको जग्गालाई एकपटकका लागि पुनः नक्शाङ्कन गरी वन क्षेत्रबाट छुट्टयाई नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी अद्यावधिक गर्न बाधा पर्ने छैन।”	
--	--	---	--

संवत् २०८२ वैशाख १७ रोज ४  
(नेपाल संवत् १९४५)

.....  
(बलराम अधिकारी)  
मन्त्री  
भूमि व्यवस्था,सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय